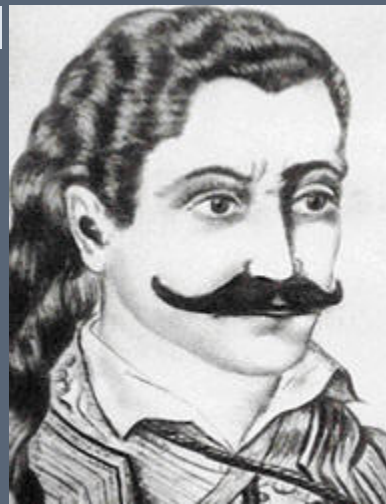

ΚΩΣΤΑΣ ΣΙΑΔΗΜΑΣ

Ένα κείμενο του Δημ. Πριόνια

Το Έθνος σύσσωμο ξεσηκώθηκε το 1821 και αποτίναξε το ζυγό της δουλείας που κράτησε 400 χρόνια και πλέον. Οι τρεις της Φιλικής εταιρίας είχαν την ιδέα του ξεσηκωμού. Κάποιος απ' αυτούς είχε την πρωτοβουλία. Οι λαοί δεν λειτουργούν αυτόματα και ασύνδετα. Απλοί, ξενιτεμένοι Έλληνες οι φιλικοί σχεδίασαν, οργάνωσαν το κατ' εξοχήν παράτολμο εγχείρημα επαναστάσεως γυμνών και άοπλων κατά παντοδύναμης αυτοκρατορίας και ενσαρκωτές του αγώνα οι κλέφτες και οι αρματολοί, στους οποίους βρήκαν πρόθυμη ανταπόκριση, γιατί ήταν άνδρες προικισμένοι με αρετές. Είναι αυτοί που κράτησαν τον κρυφό πόθο του λαού για την ελευθερία του στη μακρόχρονη δουλεία. Την προσφορά τους στο Έθνος οφείλουμε να γνωρίζουμε και να μελετούμε το έργο και τη ζωή τους, όχι μόνο διότι έχουμε χρέος να τιμούμε τη μνήμη τους ως εργατών της ελευθερίας μας, αλλά και διότι στο έργο, τη ζωή και τη θυσία πολλών απ' αυτούς υπάρχουν χρήσιμα διδάγματα για τις επόμενες γενεές που δικαιούνται να υπερηφανεύονται για τέτοιους προγόνους. Ο τόπος μας, το Απόκουρο, στον αγώνα της παλιγγενεσίας έδωσε χιλιάδες αγωνιστές, εκατοντάδες θυσιάστηκαν, όχι λίγους πρόμαχους κι έναν οδηγό, πρωταγωνιστή, τον Καπιτάν Κώστα Σιαδήμα και όμως ξεχασμένο και κάποτε πρέπει να του περιποιηθεί τιμή. Το βίο και την πολιτεία του ανδρός, στην επανάσταση του '21, επιχειρώντας να γράψω δε θα πλέξω συνήθη εγκώμια, γιατί αυτά μικραίνουν την αξία των ηρώων, αλλά θα κωδικοποιήσω, θα συγκεντρώσω σε τούτο το μικρό πόνημα, ό,τι έγραψαν γι' αυτόν και έμεινε στην Ιστορία και διαβάζουμε, συμπολεμιστές του σ' αυτόν τον αγώνα, άλλοι σύγχρονοι του ιστορικοί και μεταγενέστεροι και ό,τι η παράδοση ευλογοφανές συντηρεί από στόμα σε στόμα κάθε γενιάς, ώστε πολλοί να γνωρίσουν τη δράση του, που είναι σκόρπια σε ιστορήματα και βιβλιοθήκες όπου δεν έχουν εύκολη πρόσβαση όλοι, για να μείνει ζωντανή στο ευρύ

κοινό και στην αιωνιότητα, όπως αξίζει στους εκλεκτούς, η προσφορά του στον αγώνα για την ελευθερία μας.

Σουλιώτης την καταγωγή, κατά την οικογενειακή παράδοση, ο Κώστας Σιαδήμας, έφυγε απ' το Σούλι, άγνωστο πότε, με τον πατέρα του Ιωάννη, τη μάνα του Σοφία και τους αδελφούς του. Γνωστοί οι αγώνες των Σουλιωτών κατά των Τούρκων Πασάδων, Μπέηδων και Αγάδων της Ηπείρου του 1731, 1754, 1759, 1762, 1772, 1785 προς απελευθέρωση των παρασουλιωτών, πολιορκίες και διωγμοί του Αλή Πασά κατά το 1778-1803. Το γεγονός ότι μικρός ήρθε εδώ με τους γονείς του σημαίνει ότι η οικογένεια έφυγε από το Σούλι κατά τη συνθηκολόγηση με τον Αλή το 1803, πέρασαν στα Τζουμέρκα μαζί με άλλους Σουλιώτες τα Άγραφα και στάθηκαν στη Ρούμελη. Ανήκαν στο τμήμα Σουλιωτών υπό τον Κίτσο Μπότσαρη, απ' το οποίο πολλοί παρέμειναν στην Αιτωλία, όπως ο Γιαννάκης Αβαρκιώτης, ο Μπουκουβάλας, ο Κουσιουρής, οι Τζαβελαίοι, Σισμαναίοι κ.α. στη Ναυπακτία. Όταν, πολιορκημένοι απ' τον Αλή Πασά, αναγκάστηκαν οι Σουλιώτες να συνθηκολογήσουν, μοιράστηκαν σε τρία τμήματα και εγκατέλειψαν το Σούλι στις 12 Δεκεμβρίου 1803. Τα άλλα δύο τμήματα, ένα υπό τον Τζαβέλα πέρασε στα Επτάνησα και σώθηκε, το άλλο υπό τον Κουτσονίκα προς την Πάργα σχεδόν εξολοθρεύτηκε κι έχουμε το χορό του Ζαλόγγου. Παρασπόνδησε ο τύραννος των Ιωαννίνων και καταδίωξε τα δύο τμήματα. Πολλοί σκοτώθηκαν στα Τζουμέρκα απ' το τμήμα του Μπότσαρη.

Η οικογένεια του Σιαδήμα έφθασε σώα στη Λαμία, όπου παρέμεινε για λίγο, επέστρεψε στην Ευρυτανία και καταστάλαξε στον Γκερτοβό. Η παραμονή του εδώ εξηγείται εκ του ότι υπήρχε ένας μόνιμος κάτοικος, άγνωστο από πότε, συνεπώνυμος, προφανώς συγγενής, ο Γεώργιος Σιαδήμας, υπάρχουν δε και σήμερα στον Γκερτοβό Σιαδημαίοι. Είναι αυτός που υπογράφει το γνωστό από 30/9/1778, με πολλούς άλλους πρωτόκολλο τιμής και αρνούνται να δώσουν το υπερβολικό γήμορο που ζητεί ο Δερβέν Αγάς της περιοχής (βλ. Κ.Δ. Μαραγιάννης «Το Απόκουρο» σελ. 70-71 και βιβλίο μου «Το Απόκουρο από του κοινού των Αιτωλών ως την εποχή μας» σελ. 195). Στου Ψώριαρη, που είναι σήμερα τα σπίτια των απογόνων του καπιτάνου, πρέπει να ήρθε χρόνια μετά την

αγορά τμήματος του γνωστού δασοκτήματος από κατοίκους του Μπερικού (Δρυμώννα) όπως προκύπτει από έγγραφα μεταβιβαστικά, στις τοποθεσίες Ψωριαρόρεμα, Σοφιάς λαγκάδι, Καλοβάψα ως το Μαχαλιώτικο ποτάμι.

Το υπόλοιπο δασόκτημα παραχωρήθηκε απ' το Κράτος στη γυναίκα του και τ' ανήλικα παιδιά του, τιμής ένεκεν για την προσφορά του στο Έθνος όπως και σε άλλους αγωνιστές του '21. Πάντως το 1846 τα παιδιά του Χρήστος, Ιωάννης, Λάμπρος και Ελένη αδελφή τους, κατοικούσαν στο Γκερτοβό όπως προκύπτει από αναφορά τους προς τη Διοίκηση που θα παραθέσω στη συνέχεια αυτούσια και πιστοποιητικό του Δημάρχου Γ.

Παπαδημητρίου από 8-11-1846 (βλ. Κ. Μαρίνος «Αποκουρίτες αγωνιστές του '21» σελ. 119). Όπως και άλλοι πολλοί Σουλιώτες και ο Σιαδήμας πέρασε στους Κλέφτες. Κλέφτη τον βρίσκουμε στο Νταϊφά του Ταρκαζίκη.

Το αρματωλίκι στο Απόκουρο το πήρε το 1818 και το κράτησε ως το 1823, όπως γράφει ο Κώστας Μαρίνος, που ερεύνησε με προσοχή τα αρχεία των αγωνιστών, στο ίδιο βιβλίο του, σελ. 46 και ο Λουκόπουλος «Θέρμος και Απόκουρο» σελ. 397 ε.π. Ο Κασομούλης «Στρατιωτικά Ενθυμήματα» Α' τόμος, σελ. 112, γράφει: «Συννεργούντος του Δ. Καραϊσκού,¹¹ διωρίσθη παρά του Αλή Πασά αρματωλός στο Απόκουρο ο Κώστας Σιαδήμας και ο Κώστας Χορμόβας, δορυφόρος του (πρωτοπαλίκαρα) στο Βενέτικο» και ότι ο Καραϊσκος πέθανε το 1816. Σχεδόν ταυτίζονται όσον αφορά τη χρονική περίοδο κτήσης του αρματολικιού Απόκουρου οι δύο αυτές πηγές και ακριβολόγος θεωρείται η τοιαύτη των αρχείων των αγωνιστών και αυθεντική, γιατί αυτά συντάχτηκαν ύστερα από έλεγχο από επιτροπές αγωνιστών του '21 και ευθύς με τη λήξη του αγώνα και όχι η πληροφορία του Κασομούλη ως προς το χρόνο που έγινε αρματωλός στο Απόκουρο ο Σιαδήμας, δηλαδή πριν πεθάνει ο Καραϊσκος το 1816. Από όσα γράφονται σχετικά με την απόκτηση και την κατοχή του αρματωλικιού στο Απόκουρο συμπεραίνεται ότι το πήρε γύρω στο 1818 και το κράτησε ως το 1823. Πρέπει να ληφθεί υπ' όψη ότι ο Κασομούλης έγραψε αυτά στη δεκαετία του 1840.

Αντίζηλός του στο αρματωλίκι του Απόκουρου ήταν ο Μακράκος, ευνοούμενος του Μαυροκορδάτου και πολλή γκρίνια έγινε γι' αυτό

το αρματωλίκι, όπως και για άλλα, τελικά το πήρε ο Ζαγκανάς, αρματωλός του Βενέτικου. Ήταν βάνουση η συμπεριφορά του ιδίου και των απείθαρχων στρατιωτών του (Κ. Μαρίνος, σελ. 111 επ.) ώστε αναγκάστηκαν οι Αποκουρίτες να διαμαρτυρηθούν στη Διοίκηση και να περιγράψουν μελανά τη ζωή τους, καταγγέλλοντας αυτούς ως άρπαγες, τρομοκράτες και δολοφόνους.

Από τη διαμάχη μεταξύ Σιαδήμα και Μακράκου, για το αρματωλίκι του Απόκουρου και την ανάμειξη σ' αυτή αποτελεσματικά του Μαυροκορδάτου ώστε να το πάρει ο δεύτερος ευνοούμενός του σημαίνει ότι δεν του έπεφτε λόγος την εποχή αυτή του Αλή Πασά, ο οποίος σχεδόν απ' το 1815 και μετά είχε κηρυχθεί φερμανλής - αποστάτης- απ' το Σουλτάνο, τον είχαν ζώσει Σουλτανικά στρατεύματα, ήδη τον είχε πάρει ο κατήφορος. Από ένα γράμμα^[21] που άφησε στη μάννα του ο Ιεραπόστολος της Φιλικής Εταιρείας, Δαμιανός, από τα Κοτλίστια (Κρυονέρια) Ναυπακτίας, με ημεροχρονολογία 5^η Ιουνίου 1821, μαθαίνουμε ότι αυτός μύησε τον Σιαδήμα και άλλους πολλούς στα μυστικά των Φιλικών. Το παραθέτω αυτούσιο. «1821 ΙΟΥΝΙΟΥ 5. Κάνω θύμηση με το γράμμα του κυρ Γιώργη Παπαζαχαρόπουλου από το Παρίσι και με το γράμμα του κυρ Ιβούργκα, καθώς με πρόσταξαν Απόστολο, ο Πατριάρχης και ο κυρ Γεώργης ο άνωθεν. Έδραμα εις τον κλήρον, εκήρυξα την ελευθερίαν ως απόστολος, όπου ήμουνα. Εις Μουδανίτσαν πρώτον εβγήκα. Έκαμα αδελφόν το Ταλαρή τον Δεσπότη και τον καπετάν Διοβουνιώτην. Εις το Δαδί τον Πρωτοπαπά. Σ' τα Σάλωνα τον κύρ Νάκο. Στο Λιδωρίκη τον Κοτσάμπαση κυρ Αναγνωστάκη και καπετάν Σκαλτσά. Σ' το Κράββαρι τον Πιλάλα, τους Καναβαίους, τον Σισμάνην, τους Ξυδαίους, και τον Γιώργη Πλατανιώτην. Σ' το Καρπενήσι τον καπετάν Γιαννάκη Γιολδάση. Σ' το Απόκουρο τον καπετάν Σιαδήμα και τους προεστούς. Σ' τον Έπαχτο τον κυρ Βλάχο, τον κυρ Αναγνωσταρά και τον Χαράλαμπο Καλογερογιάννο. Σ' το Γαλατά τον Θανάση Κόντο και τον Ηγούμενο στον Πρόδρομο.^[31] Στο Μεσολόγγι τον κυρ Κωστή και τους τρεις προεστούς^[41] της χώρας. Στο Ανατολικό τον κυρ Σπυράκη. Σ' το Σταμνά τον κυρ Αναγνωστάκη. Και στο Βραχώρι τον κυρ Μεγαπάνο και τον έβαλα ως την Άρτα προεστό και καπετάνιο. Σ' το Μαλανδρίνο τον κυρ

Παπαγεώργη από τη Σεργούλα. Τώρα γράφω δια της χειρός μου και το αφήνω της μητέρας μου, επειδή τρέχω εις τον πόλεμον με τους αγαρηνούς και επειδή λαβώθηκα στο κεφάλι εις τα Καστέλια¹⁵¹ μη και σκοτωθώ δια την ελευθερίαν. Αφήνω το γράμμα μου εις τους αδελφούς όπως είχα σ' τα βιλαΐτια με το γράμμα του Πατριάρχου και του κυρ Γιώργη καθώς γράφει, να υπερασπισθούν τους κληρονόμους μου τώρα εις την ελευθερίαν της Κωνσταντινουπόλεως να τους αγαπούν ως και εγώ απεφάσισα ό,τι με ακολουθήσει δια σωτηρίαν της ελευθερίας. Αν τους έπιαναν οι Τούρκοι εγινόνταν Γκαρμπάνια¹⁶¹ της ελευθερίας. Τώρα ο Κύριος εβοήθησε, πρέπει να αγαπά ο αφέντης τους γαμβρούς μου ως δούλους του. Δαμιανός Κτίτορας της Αγίας Μονής «Αγίου Δημητρίου» «Αγίου Λιδωρικίου» Απόστολος της ελευθερίας». Ο Δαμιανός, ένας λησμονημένος κι αυτός Ρουμελιώτης αγωνιστής του '21 έλαβε μέρος σε πολλές μάχες τραυματίστηκε και σκοτώθηκε στην ηρωική έξοδο. Το 1805 έχτισε το μοναστήρι Αγίου Δημητρίου κάπου εκεί ανάμεσα Κουτιλίστα, Κουζίτσα και Λομποτινά. Βοσκός με γραμματικές γνώσεις ορατός απ' την παρατιθέμενη επιστολή του όπως επίσης και η δράση του στο μεγάλο αγώνα του '21. Ταξίδεψε στην Πόλη και μυήθηκε απ' τον Πατριάρχη (Γρηγόριος Ε' απαγχονισθείς) και περιδιάβηκε όλη τη Στερεά Ελλάδα να δώσει το μήνυμα.

Ως αρματολός ο Σιαδήμας συγγένεψε με το αρματολίκι του Καρπενησιού που κρατούσαν οι Γιολτασαίοι, όταν νυμφεύτηκε την αδελφή τους. Οι οικογένειες των αρματολών, τα καπετανάτα, συμπεθέρευαν μεταξύ τους. Όπως οι βασιλικές οικογένειες. Απαγορεύονταν ο λεγόμενος «μοργανωτικός γάμος» ο μεταξύ δηλαδή ανδρός ή γυναικός υψηλής κοινωνικής θέσεως, όπως πρίγκιπες και πριγκηπέσες, με κατώτερης κοινωνικής καταγωγής άτομα, μη πριγκιπικά. Βασιλόπαιδες εξέπεσαν θρόνων και θρόνοι κινδύνεψαν εκ της παραβάσεως αυτής. Παγκόσμια συγκίνηση για την ταραχή στα ανάκτορα της Αγγλίας εξ αιτίας του γάμου του Καρόλου με την Σίμσον που του στοίχισε την απώλεια του θρόνου και πρόβλημα πολιτικό ο γάμος του πρίγκιπα Αλέξανδρου με την Ασπασία Μάνου το 1916. Ο Βενιζέλος έσπασε το αναχρονιστικό πρωτόκολλο και επέτρεψε το γάμο.

Ο Σισμάνης νυμφεύτηκε ανιψιά του στρατηγού Μακρυγιάννη κι

έγινε τρικούβερτο πολυήμερο γαμήλιο πανηγύρι από Παληοξάρι, Ναύπακτο, Αράχωβα. Ο Βαρνακιώτης και ο Κοντογιάννης είχαν γυναίκες Μπουκοβα-λοπούλες (Κασομούλης ε.α 1^{ος} σελ. 95, υποσ. 3). Απ' αυτόν μαθαίνουμε πως άρχιζαν τα συμπεροθολογήματα και τέλειωναν τα συνοικέσια ανάμεσα στις τσούπρες και τα παλικάρια των αρματολών. Την ιδέα πως ταίριαζαν αρχοντόπουλο με αρχοντοπούλα έπιασαν οι φαμελιές^[71] και άρχιζε το κουβεντολόι και τα πέρα-δώθε. Αν βέβαια ήταν κανένας κιοτής, γι' αυτόν δεν γινόταν λόγος· δεν έκανε ούτε για τ' ασκί.^[81]

Και τώρα μπαίνουμε στην πολεμική δράση του καπιτάνου μας. Το τουφεκίδι άρχισε στη Δυτική Στερεά μετά το επεισόδιο του Μακρή στο Πρεθώρι κατά των Τούρκων. Ο Μακρής οπλαρχηγός του Ζυγού, είχε πληροφορία απ' τον Παλαμά, προύχοντα του Μεσολογγίου, ότι πρόκειται τούρκικη φρουρά να συνοδεύσει κείνες τις ημέρες τις εισπράξεις των Μπέηδων απ' τους σκλάβους της περιοχής - το Χασνέ - προς τον Έπαχτο για το Σουλτάνο. Στις 5 Μαΐου 1821 ο Μακρής με τους Ντοβαίους, Μακρικωστaiούς, Τσερπελαίους και άλλους, έστησε ενέδρα παρά τον Εύηνο στο χωριό Πρεθώρι - όπου ήδη αναμνηστική πλάκα - σκότωσε τη στρατιωτική συνοδεία και πήραν το θησαυρό.

Τέλος Μαΐου 1821 στις 27 και 28 του μήνα, οι καπιταναίοι της Δυτικής Ρούμελης ζώνουν το Βραχώρι, στο οποίο μαζεύτηκαν και οι Τούρκοι του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού, τρομοκρατημένοι απ' το Μακρή που κατέλαβε τις πόλεις αυτές, μετά το παραπάνω κατόρθωμά του στο Πρεθώρι κι έφθασε πρώτος εκεί απ' του Αλάμπεη τα γιοφύρια. Ο Σιαδήμας με 500 Αποκουρίτες κατεβαίνει στο στρατόπεδο στου Ντουγρί, όπου καταφθάνει ο Γρίβας με 200 Ξηρομερίτες, ο Βλαχόπουλος με άλλους τόσους Βλοχαΐτες και σπεύδουν στο Βραχώρι στο οποίο είχε επιτεθεί τη νύχτα ο Μακρής. Το πρωί μπήκαν κι αυτοί στη μάχη. Αμύνονταν γενναία οι Τούρκοι, αλλά μπρος στην ορμή των Ελλήνων κάμφθηκαν και ζητούσαν συνθήκη να φύγουν, κι έτσι έγινε. Τους πρόδωσε όμως ο αρχηγός τους, ο Νούρκας· αφού τους πήρε τα χρήματα και ό,τι πολύτιμο - ήταν πλούσιοι οι Τούρκοι του Βραχωριού - έφυγε νύχτα τους εγκατέλειπε. Δεν πέραγε όμως ο Ασπροπόταμος, δεν είχε σαμαρωθεί^[91] ακόμη από τον Τρικούπη και αναγκάστηκε να τραβήξει από Ευρυτανία για τη Θεσσαλία, όπου τον περίμεναν στο

Καρπενήσι, ειδοποιηθέντες, οι Γιολδασαίοι και αφού τον ... συγύρισαν καλά του πήραν και το μπαξίσι. Κράτησαν ένα 10ήμερο οι Τούρκοι που έμειναν, σκόρπισαν όμως κι αυτοί όπου ο καθένας να σωθεί. Επετέθησαν στο Ζαπάντι μετά οι Έλληνες, που κράτησε γερή άμυνα ως τις 26 Ιουλίου 1821, το πήραν κι αυτό κι έτσι καθάρισε η περιφέρεια απ' τις δύο αυτές δυνατές Τουρκοφωλιές. Ο Λουκόπουλος στο «Θέρμος Απόκουρο» (σελ. 400) γράφει, πως «τότε έφερε ο Σιαδήμας 18 μουλάρια φορτωμένα λάφυρα και τὰ κρυψε στο τσιφλίκι του ψωριάρη». Να ήταν σ' αυτά μέσα και η μυθολογούμενη χρυσή σαρμανίτσα με τα φλωριά για την οποία πολλοί κασμάδες λύγισαν και δεν βρίσκεται; Δεν μας λέει την πηγή της πληροφορίας του ο Λουκόπουλος πάντως ο μύθος κρατεί ακόμη, όχι όμως χρυσομένος.

Ο καπιτάν Σιαδήμας πήρε μέρος με το στρατιωτικό του σώμα σε 30 τουλάχιστον μάχες και συμπλοκές με Τούρκους που σημειώθηκαν στη Δυτική Στερεά Ελλάδα απ' την αρχή της Επανάστασεως, Μάιος 1821 μέχρι την ημέρα που μπήκε στο πολιορκούμενο Μεσολόγγι στις 9 Σεπτεμβρίου 1825.

Πρώτη πολεμική ενέργεια στην οποία πήρε μέρος με 80 περίπου Αποκουρίτες είναι η επιχείρηση απελευθέρωσης της Ναυπάκτου, το Μάιο του 1821 - παραμονές απελευθέρωσης του Βραχωριού - μαζί με άλλους οπλαρχηγούς των Κραβάρων. Την αποφάσισαν απaráσκευοι και απροετοίμαστοι, άτακτα, προφανώς υπό το κράτος ενθουσιασμού απ' τα ανδραγαθήματα οπλαρχηγών στο Μωριά και την Ανατολική Στερεά. Απέτυχε η επιχείρηση γιατί προσέκρουσε στην ισχυρή άμυνα των Τούρκων στα ενετικά τείχη της Ναυπάκτου, με κανόνια και υπό την προστασία των κανονιών του Τουρκικού στόλου, αντίσταση την οποία δεν μπόρεσε να κάμψει η ορμή των Ελλήνων με καριοφίλια και σπαθιά. Απ' τις κυριότερες και σημαντικές που πήρε μέρος είναι του Βραχωριού και Ζαπάντι, του Καρπενησίου 2/7/1821, Πέτα 25/6/1822, Καλιακούδας 28/8/1823, Πετροχωριού 30/7-8/8/1825 κ.ά. (Βλ. Κ. Μαρίνος ε.α.). Ο Μακρυγιάννης στο Α' βιβλίο, κεφ. Β' των απομνημονευμάτων του αφηγείται τα πολεμικά γεγονότα του θέρους του 1821 στη Δυτική Χερσο-Ελλάδα, Πέτα και Κομπότη που έλαβαν μέρος ο Σιαδήμας, ο Βλαχόπουλος, ο ίδιος και άλλοι και που «πληγώθηκε ο Καραϊσκάκης εις την φύση περιπαίζοντας

τους Τούρκους τους γύρισε τον κώλο», σελ. 109

Ο Κιουταχής, για να εξασφαλίσει τα νώτα του πολιορκώντας το Μεσολόγγι και την προμήθεια εφοδίων, με φρουρές κατά τόπους από Μακρυνόρους μέχρι και τη Λαμία, ακολουθώντας το οδοιπορικό από Αχελώο, Βραχώρι, βόρεια της λίμνης Τριχωνίδας, Πετροχώρι, Ναύπακτο, Δελφούς, είχε εγκαταστήσει φρουρά και στο Παληόκαστρο Πετροχωρίου, όπου στην κορυφή σώζονται ερείπια τειχών φρουράς των αρχαίων Αιτωλών, απ' όπου επόπτευε όλη την Αιτωλία, Ναυπακτία από 'δω και μέχρι τα Ακαρνανικά βουνά από 'κει, με 2.500 στρατό, στρατοπεδευμένο στο οροπέδιο. Έκανε επιδρομές στην περιφέρεια, απογύμνωσε τον τόπο, μάζεψε χιλιάδες λιανά και χοντρά ζώα κι όποιος από τους κατοίκους γλύτωνε έπιανε τα Αποκλείστρα, που, κατά τον Πουκεβίλλο (Στερεά Ελλάδα Βιβλίο 10^{ov} Κεφ. 7^{ov}) «έχουν όρια το Απόκουρο δυτικά την επαρχία Κραβαρίου νότια, και το Καρπενήσι και πιο κοντινός οικισμός Καστανιά. Είναι, γράφει, βουνό με τρεις κορυφές, που περιβάλλονται από γκρεμούς. Είναι τόσο απότομες που δεν μπορεί κανείς να τις ανεβεί παρά μόνο με σχοινένιες σκάλες. Στο βάθος της αβύσσου που χωρίζει τις κορυφές κυλούν ποτάμια γεμάτα πέστροφες και χύνονται στον Αγαλιανό. Είναι νησίδα εκεί στην πλαγιά που την υπερασπίζονται καμιά εκατοστή άνδρες και τίποτε δεν μπορεί να τους διώξει, ενώ αρκεί να κυλούν σωρηδόν τις πέτρες από ψηλά οι γυναίκες για να διώχνουν τον εχθρό. Η πύλη ενάμιση μέτρο και μπορούν να την υπερασπίζονται 3-4 άνδρες. Δύο μύλοι στο σημείο που πέφτουν τα νερά, εφοδιασμένοι με ένα κανόνι ο καθένας, προσφέρονται για κάλυψη επιθέσεων. Την περιοχή δημιούργησε η φύση για να γίνει μια μέρα το φρούριο των Αιτωλών και καταφύγιό τους, που σχημάτισαν οι ουρανοί να γλυτώσουν οι Χριστιανοί από τους βαρβάρους». Αυτά γράφει ο Γάλλος πρόξενος παρά τω Αλή πασά, ο Πλουκεβίλ που περιηγήθηκε τον τόπο μας κατά τη δεκαετία του 1810.

Ο Σιαδήμας, με τους μάχιμους άνδρες που συντηρούσε, προσπαθούσε να τους εγκαρδιώσει, χωρίς να μπορεί ν' αλλάξει τη ζωή τους. Απελπισμένος, γράφει ένα γράμμα στον Καραϊσκάκη, 7^η Ιουνίου του 1825, ο οποίος πρέπει να ήταν την εποχή αυτή στην περιοχή Διστόμου, όπου κατήγαγε νίκη περιφανή κατά των Τούρκων, μπήκε στο Δίστομο και το ελευθέρωσε. Του γράφει

μεταξύ άλλων. «Εις το ιδικόν μας βελαέτι έχει ο Κιουταχής ορδί έως το Πετροχώρι. Έχουν τώρα δυο μήνες όπου εκαταχάλασαν και κατερήμαξαν το βελαέτι». (Κ. Μαρίνος ε.α. σελ. 53). Ο Καραϊσκάκης, δεν χάνει καιρό, σπεύδει προς τη δυτική Στερεά Ελλάδα και στις 25 προς 26 Ιουνίου δίνει ένα γερό στραπάτσο στον Κιουταχή, τέτοιο, που παρ' ολίγο να τον πιάσει ζωντανό μέσα στη σκηνή του. Είναι η γνωστή ως νυκτομαχία, στην ιστορία, νυκτερινή επίθεση του Καραϊσκάκη κατά του Κιουταχή, στη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου, που σκοτώθηκε ο Σιαρακούλας, μετέχοντας σ' αυτή με την ομάδα του 10-12 ανδρών. (Βλ. Κασομούλη ε.α. τ.2 σελ. 87-88) και Χρ. Δημητρίου «Ο Καραϊσκάκης στο Πετροχώρι».

Με σκοπό να βοηθήσει απέξω τη φρουρά του Μεσολογγίου ο Καραϊσκάκης, μετά το νυχτερινό αυτό κτύπημα, επιστρέφει στο στρατόπεδό του στη Δερβέκιστα και στις 30 Ιουλίου 1825, πιάνει τις ράχες ανατολικά του Πετροχωρίου, Παιγνιδόλακο^[10] και Φώτη^[11] τα Δέντρα, Παπαγιώργη και χαμηλότερα, μαζί με το Σιαδήμα και τον Κίτσο Τζαβέλα. Ακροβολίζονται και με συνεχείς εφορμήσεις και συμπλοκές, νυκτερινές εφόδους, αρπάζουν κοπάδια ζώα απ' τους Τούρκους. Κινδύνεψε και ο ίδιος ο Καραϊσκάκης, έφιππος μια νύχτα σε έφοδο, κάπου εκεί στα «Κοτρώνια». Η μάχη διήρκησε ένα 7ήμερο, μέχρι την 8^η Αυγούστου, όταν οι Τουρκαλβανοί υπό τον Άγο Μουχουρντάρη και Τσιλιπίτσαρη εγκαταλείπουν το Πετροχώρι και φεύγουν απ' το Φουτμό. Παραλίμνια, Βαθύρεμα, Μακρυνεία, νομίζοντας ότι περικυκλώθηκαν από χιλιάδες εχθρούς. Πέρα απ' τις διαρκείς φονικές επιθέσεις ο Καραϊσκάκης έβαλε σε ενέργεια και το εξής στρατήγημα. Είπε στους κατοίκους των χωριών Απόκουρου και Ζυγού, να ανάψουν φωτιές τη νύχτα, κι έτσι τρομοκρατήθηκε η Τουρκική φρουρά και έφυγε απ' το Πετροχώρι. Φυσικά, οι Αποκουρίτες με τον αρχηγό τους Κώστα Σιαδήμα ήταν πρωταγωνιστές της μάχης αυτής μέσα στις εστίες τους, αγανακτισμένοι απ' το χαλασμό τους.

Στο στρατιωτικό σώμα του Σιαδήμα ήταν ταγμένοι πολλοί αποκουρίτες οπλαρχηγοί όπως ο Γ. Τρομάρας, που είναι και ο πρώτος Δήμαρχος Παμφίας με το Διάταγμα Όθωνα το 1833. Ο Γιαννάκης Αβαρκιώτης, ο Πλακωτής, ο Διαλέτης κ.ά. που είχαν

μέρος στην ιστορική αυτή μάχη με αποτέλεσμα τη φυγή των Τούρκων απ' τον τόπο μας και την ανακούφιση των πολιορκημένων. Γράφει κάπου ο Πλούταρχος (46-127 μ.Χ.) ότι διερχόμενος ποτέ μετά 500 χρόνια απ' το Μαραθώνα, άκουσε τα χλιμιντρίσματα των αλόγων και τους αλαλαγμούς των πολεμιστών της ιστορικής μάχης (480 π.Χ.)

Αν δεν είναι υπερβολή και μικρή αν διέθετε κανείς φαντασία και έβλεπε την αμετάβλητη φύση με τα μάτια των ποιητών, θα μπορούσε μέσα στο ονειροπόλο τούτο σχήμα που δίνουν στον ορίζοντα οι λόφοι, οι ράχες, το οροπέδιο με τα προγονικά μας μνημεία, η λίμνη Τριχωνίδα και το περιδέραιο της βουνοσειράς του Πανατωλικού και των Κραβάρων, σκηνογραφία που πλάστηκε να τέρπει, θα μπορούσε λέω, να βλέπει τον Καραϊσκάκη με τους επιτελείς του και πρώτο στο δεξί του τον Κώστα Σιαδήμα με τους οπλαρχηγούς του, σταυροπόδι στον ίσκιο, στου Φώτη τα Δένδρα, να καταστρώνουν τον πόλεμο κατά των Τούρκων αγάδων και το ασκέρι τους. Να αναμένουν τη δύση του ήλιου στα Ακαρνανικά βουνά, να πέσει το σκοτάδι και πριν βγει το Αυγουσιτιάτικο φεγγάρι, να ρίχνονται πεζοκαβαλαρία τον κατήφορο της Παναγούλας στον κάμπο. Κι εκεί ν' ακούει «πάρτε τους» (σύνθημά τους όπως «αέρα» οι τσολιάδες μας) και χτύπο από σπαθιά και γιαταγάνια. Να πέφτουν κεφάλια οσματομαλίδων, άλλοι έντρομοι να φεύγουν και θριαμβευτές οι Έλληνες να μαζεύουν κοπάδια γιδοπρόβατα και γελάδια, που άρπαξαν απ' το φτωχό Απόκουρο οι υπήκοοι του Σουλτάνου, πίσω στο Παιγνιδόλακκο και Άνεμο για το στρατόπεδο της Δερβέκιστας.

Και τι θα διηγούνταν, αν είχαν φωνή, κείνα τα γερασμένα τώρα δένδρα, λείψανα τόσων και τόσων αναμνήσεων, θυμίζοντας πως στον ίσκιο τους δροσίζονταν, κείνα της νιότης των τα χρόνια, ο πρωτοκλέφτης καπετάν Φώτης, ο πολύς και μεγάλος Καραϊσκάκης, ο Κώστας Σιαδήμας και τόσοι άλλοι άξιοι μνήμης αιώνιας.

Με απόφαση της Γερουσίας της Δυτικής Ελλάδας προάγεται το 1822 σε χιλιάρχο ο Σιαδήμας.

Ο Μαυροκορδάτος του παραχωρεί τσιφλίκι στη Γούστιανη όπως προκύπτει από έγγραφο που αντιγράφω απ' το βιβλίο του Κώστα Μαρίνου (σελ. 124).

Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδος

Ο Πρόεδρος του εκτελεστικού

Επειδή ο γενναιότατος χιλίαρχος Κώστας Σιαδήμας έκαμεν εις το γένος διαφόρους εκδουλεύσεις και έδειξε προθυμίαν εις πάσαν επιταγήν της Διοικήσεως και επειδή ως τοιούτος είναι άξιος ανταμοιβής, δυνάμει του υπ' αριθ. 1399 από 12 Μαΐου θεσπίσματος, του χαρίζει το τσιφλίκι το ονομαζόμενον Γούστιανη, ίνα το έχει από σήμεραν και εις το εξής ιδικόν του απόκτημα.

Από Δουγρί Αποκούρου 8 Αυγούστου 1822 Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος

Από άλλο μεταγενέστερο έγγραφο του 1825 στο φάκελο αγωνιστών του '21 προκύπτει ότι δεν το πήρε ποτέ αυτό το τσιφλίκι, ούτε αυτός, ούτε οι κληρονόμοι του. Το αντιγράψω κι αυτό.

Προς τον κύριον Έπαρχον Βλοχού και Αποκούρου

Επειδή δια διαταγής του Προέδρου του εκτελεστικού της πρώτης περιόδου υπ' αριθ. 911 και ημέραν 8 Αυγούστου 1822 εχαρίσθη εις τον στρατηγόν Κώσταν Σιαδήμαν το τσιφλίκι ονομαζόμενον Γούστιανη, κείμενον εις την Επαρχίαν Αποκούρου, διορίζεσθε να παραχωρήσετε εις τους ιδίους την εξουσίαν του αυτού τζιφλικιού ανυπερθέτως εάν υστερόχρονος άλλη διαταγή δεν ακυρώσει την ως άνω ρηθείσαν και υγιαίνετε. Μεσολόγγιον τη 24 Φεβρουαρίου 1825 Η αντί Γεν. Δ/σεως Διοικούσα Επιτροπή

Ούτε ύστερα απ' αυτό το έγγραφο του παραχωρήθηκε το τσιφλίκι, άγνωστο γιατί, ούτε βέβαια και οι κληρονόμοι του το απέκτησαν, θα το γνωρίζαμε άλλωστε γιατί είναι πασίγνωστα στον τόπο μας τα τσιφλίκια που παραχωρήθηκαν και σε ποιους. Δεν γνώριζε φαίνεται ο Σιαδήμας τι γίνονταν στα γραφεία, αφοσιωμένος στον πόλεμο.

Το 1824 πήρε το βαθμό του υποστράτηγου και στις 9 Σεπτεμβρίου του 1825 μπήκε στο πολιορκούμενο Μεσολόγγι για ενίσχυση της φρουράς του. Ο Κασομούλης (Τ. 2, σελ. 127-129) μας λέει ότι ήταν επιλογή του Καραϊσκάκη η ένταξή του στη φρουρά.

Μετά τη μάχη του Πετροχωρίου και αφού έδιωξε όπως είπαμε την πλαγιοφυλακή του Κιουταχή απ' τον περίγυρο της λίμνης Τριχωνίδας, ο Καραϊσκάκης με τους καπιτανέους του, το εκστρατευτικό του σώμα ως 3000, πήγε στο Δραγαμέστο (Αστακό)

όπου με ενέδρες του κτυπούσε τις ενισχύσεις του Κιουταχή και τους έπαιρνε τα εφόδια. Εκεί τον βρήκε επιτροπή αποτελούμενη απ' τους Ραζικότσικα, Δ. Θέμελη, Γ. Βαλτινό και Ν. Καρβούνη, που έστειλε η φρουρά του Μεσολογγίου με γράμμα της. Τον ευχαριστούσε για όσα ως τώρα έκανε απ' έξω και ζητούσε ενίσχυση, ενημερώνοντας όλους τους καπιτανέους για την κατάσταση που επικρατούσε μέσα στο Μεσολόγγι. Χίλιες δυσκολίες, γράφει, πρόβαλαν ο Ράγκος και ο Τσόγκα οι οποίοι δεν ήθελαν να πάει ενίσχυση στη φρουρά. Ήταν και οι δύο μέσα οι κιοτήδες, το 'σκασαν, πήγαν στον Κάλαμο, στρατολόγησαν ανθρώπους πιότερο για να τους φυλάνε παρά για να βλάψουν τους Τούρκους, γράφει ο Δ. Φωτιάδης στο βιβλίο του «Καραϊσκάκης» σελ. 244 και τώρα στη συγκέντρωση δυσκόλευαν και τους άλλους αρχηγούς που τους έλεγαν γιατί φύγατε απ' το Μεσολόγγι, να πάτε πάλι μέσα. Σηκώνεται τότε ο Καραϊσκάκης και τους λέει: «Ε, ωρέ και κανένας να μην πάει εγώ θα πάω μόνος μου» και αρπάζει τη σημαία, την στήνει στο γιαλό και κράζει «τώρα θα φανεί ποιος αγαπάει την πατρίδα». Όλοι πήγαν γύρω του εκτός απ' αυτούς τους δύο, Ράγκο και Τσόγκα και του είπαν να διατάξει αυτός, όποιον εγκρίνει για τη φρουρά και να δώσουν όλοι άνδρες, απ' όλα τα σώματα (καπιτανάτα) για ενίσχυση της φρουράς. «Κατά τις 12 Σεπτεμβρίου εμβαρκαρίσθηκαν και στις 13 έφθασαν εις Μεσολόγγι οι στρατηγοί Κώστας Σιαδήμας με ως 70 και με άλλους τόσους ο Χριστόφορος Πέτρου». Και συνεχίζει ο Κασομούλης: «Ο Σιαδήμας ετοποθετήθη αμέσως εις τον Προμαχώνα Δεσπότου (Επισκόπου Ιγνατίου) τον υπ' αριθ. 10 στο σχέδιο του μηχανικού Κοκκίνη (εν όλω 13 προμαχώνες) αριστερά, όπως μπαίνουμε, της σημερινής πύλης, όπου ήταν παλιά ο σταθμός του τραίνου. Το σχεδιάγραμμα του Κοκκίνη με το τείχος, τους προμαχώνες αριθμημένους, τάφρους, κ.λπ. το βρίσκουμε στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου του αείμνηστου Κωστάκη Πετρόπουλου^[121] «Σκηνές Μεγαλείου», όπου φαίνεται και η θέση του Προμαχώνα του Σιαδήμα, αριθμ. 10, που γράφει ο Κασομούλης. Τοποθετήθηκε δηλαδή στη μπούκα που γίνονταν συχνές επιθέσεις του εχθρού και έφοδοι κατ' αυτού. Τον Δεκέμβριο του 1825, είκοσι οπλαρχηγοί της φρουράς, οι ονομαστότεροι, μεταξύ των οποίων ο Κίτσος Μπότσαρης, ο

Μακρής, οι Κοντογιανναίοι, Απόστολος Κουσιουρής, ο ιεραπόστολος Δαμιανός - που θυμάσαι είπαμε τον εμπήσε στη Φιλική Εταιρεία - και άλλοι, υπέγραψαν δηλοποίηση (βλ. Κ. Μαρίνου ε.α. σελ. 112) στην οποία, αφού αναφέρονται στις υπηρεσίες του στον ιερόν αγώνα πολεμώντας με τους στρατιώτες του και τα περιουσιακά του στοιχεία που διέθεσε γι' αυτόν, τονίζοντας ότι «Έξοχος και εις ταύτην την τρομεράν πολιορκίαν ηγωνίσθη ηρωικώς μετ' υμάς εις τούτο το φρούριον με όλους τους υπ' αυτόν στρατιώτας» και προτείνουν στην σεβαστήν Διοίκησιν την οικονομική αναβάθμιση του.

Στην ιστορική έξοδο της φρουράς, σκοτώθηκε. Σε πιστοποιητικό από το φάκελο αγωνιστών του '21 που εκδόθηκε στον Δ. Μύταλη, ο οποίος υπηρετούσε στο σώμα του Σιαδήμα (Κ. Μαρίνος ε.α. σελ. 113) προκύπτει ότι «σώθηκε ο ίδιος (ο Μύταλης) με άλλους 8 εκ του σώματος του Σιαδήμα» από τους 70 που είχαν εισέλθει στο πολιορκούμενο Μεσολόγγι το Σεπτέμβριο 1825 να ενισχύσουν τη μαχόμενη φρουρά. Ο Κασομούλης, στο 22^ο Κεφ. Του Β' τόμου στα «Στρατιωτικά Ενθυμήματα» μας δίνει ζωντανή την τρομερή εικόνα της νύχτας της ιστορικής εξόδου της φρουράς. Ήταν εκεί. «Δεν άκουγες άλλο αυτήν την ώρα παρά τον κτύπον σπαθιών και γιαταγανιών τη φωνή της οπισθοδρόμησης - πίσω, πίσω, πίσω - την επίθεση του εχθρικού ιππικού, τις ενέδρες στις πλαγιές του ζυγού και ότι χαράζοντας ευρέθημεν εις τις σβυσμένες φωτιές που είχεν αφήσει το βοηθητικόν σώμα». Εννοεί το βοηθητικό στρατόπεδο του στρατοπέδου του Καραϊσκάκη στη Δερβέκιστα, του οποίου αρχηγός τώρα φαίνεται ο Κίτσος Μπότσαρης. Δεν αναφέρει τη θέση του βοηθητικού αυτού σώματος ο συγγραφέας αλλά συμπεραίνεται αυτή από όσα συνεχίζει να γράφει, για να φθάσουν εκεί, όπως και το δρομολόγιο που ακολούθησαν όταν έγηραν, κατηφόρισαν στη βόρεια πλαγιά του Ζυγού. «Απομακρύνθημεν πλέον από τη φωτιά του πολέμου, βρήκαμε συντρόφους του βοηθητικού να τρέχουν να βοηθήσουν τραυματίες και αδύναμους, περάσαμε απότομα μέρη και βρεγμένοι έως εις την μέσην από τα νερά του βάλτου -προφανώς πεδιάδος- και των χαρακωμάτων των αμπελιών και χωραφιών όπου διέβημεν, όλοι εγδύθημεν να στεγνώσωμεν ταις φουστάνελες μας και βρακιά. Έφεξεν καλά και πλέον μεσοπεθαμένοι από την πείνα

και κόπον, ετραβήξαμεν και αναπαύθημεν στα πλατάνια, λημέρι καλόν όπου ηύραμεν νερόν». Απ' αυτά, συμπεραίνεται ότι απ' την κορυφή του Ζυγού κατέβηκαν στην πεδιάδα κάπου κοντά στην Καφοράχη και περνώντας το βαθύρεμα, που ήταν βαλτώδες, χαντάκια με νερά, όπου βράχηκαν, έφθασαν κάπου στο Μαραθιά, στα Δελημητσέϊκα, που πράγματι είναι πηγή και πλατάνια κι' εκεί πρέπει να ήταν το βοηθητικό σώμα - στρατόπεδο - για το οποίο κάνει λόγο. Εδώ λοιπόν συγκεντρώθηκαν, μετρήθηκαν και διαπίστωσαν ότι «έλειπε ο Σιαδήμας και ο Στουρνάρης, ο Νότης Μπότσαρης». Ο Σιαδήμας πρέπει να έπεσε στον κάμπο του Μεσολογγίου, εκεί που ήρθαν στα χέρια οι Έλληνες με τους Τούρκους στον τόπο του σκοτωμού, της σφαγής, πολεμώντας με σπαθί και γιαταγάνι, όπως λέει ο Κασομούλης «δεν άκουγες άλλο αυτήν την ώρα παρά τον κτύπο σπαθιών και γιαταγανιών» και ο ποιητής «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» σε δύο στροφές

(64)

*Κοίτα χέρια απελπισμένα
πώς θερίζουνε ζωές
χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια πόδια κεφαλές*

(65)

*Και παλάσκες και σπαθιά
με ολοσκόρπιστα μυαλά
και με ολόσχιστα κρανία
σωθικά λαχταριστά.*

Από τη διήγηση του Κασομούλη δεν φαίνεται ότι τον είδε κανείς μετά, στις πλαγιές του Ζυγού που συνεχίζονταν ο πόλεμος, ανεβαίνοντας όπου συναντιόνταν ομάδες από διάφορα σώματα και ρωτούσαν ο ένας τον άλλο για δικούς και συντρόφους, όπως γράφει. Απ' τους φακέλους (βλ. Κ. Μαρίνος ε.α.) των αγωνιστών του Απόκουρου, οπλαρχηγών και στρατιωτών, προκύπτει ότι ελάχιστοι Αποκουρίτες υπηρέτησαν σε άλλα σώματα και ότι οι πολλοί ήταν στο Σιαδήμα, πράγμα που τον δικαιώνει στη διαμάχη με το Μακράκο και άλλους, για το αρματωλίκι του Απόκουρου και μαρτυρεί την επιρροή του στην περιφέρεια.

Τα σώματα των αγωνιστών του '21 δεν ήταν στρατός

οργανωμένος, εκπαιδευμένος και πειθαρχημένος. Άνδρες που τα δεινά της μακρόχρονης δουλείας τους ανάγκασαν να χειρίζονται με επιτηδειότητα τα όπλα της εποχής των, καριοφίλια, μπαρτοκούμπουρα, σπαθιά και γιαταγάνια και με αναπτυγμένο το πατριωτικό και της τιμής το φρόνημα, θαρραλέοι, δοκιμασμένοι στη σκληρή, λιτή ζωή, ανυπότακτοι όμως, πήραν τα βουνά και το είχαν περηφάνια τους να διακριθούν στον πόλεμο κατά του τύραννου για να κερδίσουν την ελευθερία τους. Η πίστη αυτή ριζωμένη στην ψυχή κάθε αγωνιστή κλόνισε τα θεμέλια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που πάταγε σε τρεις ηπείρους. Ούτε ψωμί να γευθεί, ούτε στέγη ν' αναπαυθεί κι' αυτό το πλούσιο δώρο του Θεού, το νερό, πολέμαε να το απολαύσει γιατί του έστηνε ενέδρες στις πηγές να τον βαρέσει ο δυνάστης του. Η πίστη τους στον αγώνα τους, τους έδενε μεταξύ τους κι' όλους με τον αρχηγό τους. Κάθε αγωνιστής φρόντιζε να έχει τον οπλισμό του, τα υπόλοιπα, να ζει για να πολεμάει, ήταν χρέος του αρχηγού που ξόδευε και απ' την ατομική του περιουσία.

Στο φάκελο του ως αγωνιστή του '21 - Εθνική Βιβλιοθήκη - αναφέρονται και τα εξής σχετικά με την υλική προσφορά του στον αγώνα.

Εν Αγρινίω τη 17 Μαΐου 1846

Προς την επί των θυσιών και αγώνων εξεταστικήν Επιτροπήν

Των υποφαινομένων ο πατήρ Κώνστας Σιαδήμας εξ Αποκούρου, υπήρξε κατά τον αγώνα της απελευθερώσεως της πατρίδος Στρατηγός της Ελλάδος, οδηγήσας ολόκληρον στρατόν εις διαφόρους μάχας κατά των εχθρών και πεσών ενδόξως μαχόμενος εντός του ηρωικού Μεσολογγίου, αι ιστορικά εκδουλεύσεις του, αι σημαντικοί χρηματικοί του θυσίαι και η καταστροφή της μεγάλης κινητής και ακινήτου περιουσίας του υπέρ της πατρίδος είναι πασίγνωστα εις το Πανελλήνιον και μάρτυρας δια ταύτα όλα, επικαλούμεθα τα έντιμα και ιστορικά εκείνα μέλη, τα υπάρξαντα κατά την εποχήν της Επαναστάσεως εις την Κυβέρνησιν της Ελλάδος και τα αξιότιμα πλείστα υποκείμενα τα συνιστώντα ήδη την προειρημένην επιτροπήν, ήτις μέλλει να εκδικάσει και αποφασίσει περί της τύχης των παλαιών αγωνιστών. Πρόκειται ήδη, κύριοι, δυνάμει Νόμων να κρίνητε και αποφασίσετε και περι

των εις τον πόλεμον ή άλλως πεσόντων αγωνιστών και αποδοθεί η ανήκουσα ανταμοιβή εις τα ορφανά και χήρας αυτών. Εντεύθεν ορμώμενοι και οι υποφαινόμενοι, υποβάλλομεν, την παρούσαν σύντομον έκθεσίν μας εις την δικαιοσύνην σας, την οποίαν συνοδεύομεν και υποστηρίζομεν με τα παρά πόδας σημειούμενα έγγραφα εις την ιστορίαν της νέας Ελλάδος και εις την δικαιοσύνην και αμεροληψίαν των αξιότιμων μελών της Σ. Επιτροπής και επικαλούμενοι να σκεφθεί και αποφασίσει περί των εξής:

α) Να καταταχθεί ο Μ(ακαρίτης) πατήρ ημών εις την ανήκουσαν τάξιν του, εις ην είναι καταταγμένοι και οι ζώντες όμοιοι του και κατά (Ι λέξη) αποδοθεί εις τους κληρονόμους του η ανήκουσα αμοιβή σύμφωνα με τας εθνικάς αποφάσεις

β) Να δοθεί η ανήκουσα αποζημίωσις εις τους κληρονόμους του (απέναντι;) τοσούτων χρηματικών συνεισφορών αναβαινουσών εις δραχ.

γ) Ωσαύτως να δοθεί και η δέουσα αποζημίωσις και δια την καταναλωθείσαν υπέρ του Έθνους κινητήν και ακίνητον περιουσίαν του της οποίας η αξία αναβαίνει εις δραχ. περίπου ενενήκοντα χιλιάδων...

Περί πάντων τούτων επεριδόμενοι εις την δικαιοσύνην και αμεροληψίαν υμών κύριοι ν' αποφασίσητε.

Ευπειθέστατοι

οι υιοί και κληρονόμοι του υπέρ πατρίδος πεσόντος Κώστα Σιαδήμα

Χρηστάκης Σιαδήμας, Δημήτριος Σιαδήμας

Δια τους αγράμματους Ιωάννην, Λάμπρον και Ελένη Σιαδήμα Κώστας Βασιλόπουλος (είναι ο άνδρας της απ' το Μεγαδένδρο).

Περί των όσων έδωσεν εις τα Ελληνικά στρατεύματα προς τροφήν ο Στρατηγός Κώστας Σιαδήμας

125 κάδους καλαμπόκι προς γρόσια 20 προς εξοικονόμησιν του (δυσανάγνωστο)

27 βόϊδια έδωκεν εις το βιλαέτι με όμολογίαν του προς γρόσια 100 γρόσια 2.700

200 σφαχτά τον ίδιον καιρόν με όμολογία του προς γρόσια 12 γρόσια 2.400

24 έτερα σφαχτά έβαλεν ο Αθ. Δεληγιάννης και εξοικονομήσαμεν

τα ξένα στρατεύματα γρόσια 240
10 κεφάλια βόδια ηγόρασα δι' εξοικονόμησιν των στρατιωτών
και έλλειψιν ψωμίου γρόσια 1.000
24 σφαχτά από Κων. Κουκιά προς γρόσια 11 γρόσια 240
150 κάδους γέννημα εις Δερβέκιστα του Στρατηγού Καραϊσκάκη
προς γρόσια 25 γρόσια 3.750
5 ½ του ιδίου στρατηγού Καραϊσκάκη γρόσια 332
650 σφαχτά όπου επήρεν το στράτευμα εις Δερβέκισταν του
Γεωργ. Τσόγκα και Γιαν. Ράγκου γρόσια 6.050
Από το (έτος;) 1822 όπου γίνεται η σούμα 7.483

*Όλα τα ανωτέρω εδόθησαν παρά του πατρός μας στρατηγού
Κώστα Σιαδήμα δια το Έθνος εις τα τότε (στρατεύματα;) περί δε
των λογαριασμών (δυσαναγν.) παρά της τότε Ελληνικής
Κυβερνήσεως δια τους εις Μεσολόγγιον μισθούς, σιτηρέσια κ.λπ.
Τα έγγραφα ευρίσκονται εις χείρας του Μ. (δυσαναγν.) δοθέντα
αυτώ κατά το 1834 παρά της μητρός μας, περί δε των μη ήδη
εγνωσμένων εγγράφων θέλει υποβάλλομεν μετά ταύτα.*

Εν Γκερτοβώ τη 14 Νοεμβρίου 1846

Οι Σιαδημόπουλοι

Χρ. Σιαδήμας, Ιωάννης, Λάμπρος αντί (αυ)των ως αγραμμάτων

Δημ. Σιαδήμας

*(Η επικύρωση των υπογραφών γίνεται απ' το δήμαρχο Αμβρακίας
Γ. Παπαδημητρίου).*

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω διαλαμβανόμενα στο φακελό του ως αρχηγός είχε την ευθύνη συντηρήσεως του σώματος των αγωνιστών με χρήμα, ζώα προς σφαγήν, ψωμί και όχι μόνο αυτών αλλά και των άλλων διερχομένων απ' την περιφέρειά του σωμάτων όταν το καλούσαν οι περιστάσεις και των ανδρών του στρατοπέδου του Καραϊσκάκη στη Δερβέκιστα. Επίσης βλέπουμε ότι και άλλοι οπλαρχηγοί έδιναν για τον αγώνα, όπως εδώ ο Δεληγιάννης και ότι τα πλήρωναν, τα αγόραζαν για να συντηρήσουν το στράτευμα δεν είχαν επιμελητείες ΕΤΑ, όπως οι αντάρτες του 1943-45, που δήμειε ποσοστό σιταριού, καλαμποκιού, τυριού κ.λπ. ούτε ρίψεις αεροπλάνων με εφόδια και λίρες. Ύστερ' απ' αυτές τις δαπάνες και υποχρεώσεις που είχε ως

οπληρχηγός στην περιοχή είναι ζήτημα αν πρέπει να γίνεται λόγος για κρυμμένο θησαυρό στου Ψωριάρη κι αυτά τα παραμύθια που λένε. Νομίζω άλλωστε πως ένας έξυπνος και έμπειρος στη ζωή άνθρωπος, όπως αυτός, εκθέτων σε διαρκή κίνδυνο τη ζωή του, θα είχε την πρόνοια να εμπιστευθεί το χρυσίον σ' ένα δικό του, τη γυναίκα του, συγγενή ή φίλο και να του πει την κρυψώνα. Ο Σιαδήμας δεν ανήκε στην τάξη των καλαμαράδων όπως συνηθίζεται να λέγεται για τους λογάδες της επανάστασεως του '21, ήταν από τους πολλούς, που μπήκαν στον αγώνα άξεστοι, απελέκητοι, βοσκοί, άγουρα παιδιά, αυτογέννητοι βλαστοί του αρματωλισμού κι έφθασαν καπιταναίοι, στρατηγοί, αθάνατοι ήρωες. Έγινε οπληρχηγός, σχημάτισε σώμα πολεμικό, αυτοδύναμο στο Απόκουρο, αυτοκέφαλο και πήρε μέρος μ' αυτό σε τόσες μάχες υπό τον Καραϊσκάκη και άλλους μεγάλους αρχηγούς και άλλες με πρωτοβουλία του. Δεν διοικούσε τακτικό στρατό, αλλά σώμα ατάκτων κατά το σύστημα του αρματωλισμού που τους γέννησε και ο καθένας απ' αυτούς, φλογερός, όταν άδραχνε τ' άρματά του ήταν ακράτητος, ένοιωθε στρατηγός, καπετάνιος, δεν μπορούσε να ξεχάσει τη γοητεία του κλέφτη. Όμως κατάφερε να τον αποδεχθούν και να τον τιμήσουν ως αρχηγό τους απ' τα έργα του, τις ικανότητές του και την παλικαριά του, χάρισμα που όποιος το έχει δεν υπολογίζει κινδύνους και θάνατο και λίγοι το έχουν. Λίγο το 'χεις ν' αφήσει τον αέρα του ελεύθερου πολεμιστή και να κλειστεί στο πολιορκούμενο Μεσολόγγι, πρόθυμος στο κάλεσμα της φρουράς του, που έκανε έργα πολεμικά, υπέφερε και υπέμενε κάθε είδους στέρψη και καρτερία και κέρδισε τέλος με την έξοδο της το μοναδικό θρίαμβο στην ιστορία των λαών, εργάτης και μέτοχος του οποίου είναι και ο ήρωάς μας. Τ' όνομά του, το κύρος με το οποίο επιβλήθηκε και αναπτύχθηκε στον τόπο μας, πριν και με την επανάσταση του '21, και την αθανασία του ο Σιαδήμας την κέρδισε και με τη θυσία των συντρόφων του των οποίων απεδείχθη αντάξιος αρχηγός των στον αγώνα για την ελευθερία του γένους. Τεκμήρια, τα τρόπαια που έστησε μ' αυτούς (Αποκουρίτες) σ' όλη τη δυτική Στερεά Ελλάδα και μέχρι του Πέτα έξω απ' την Άρτα, που λαμπρύνουν και ομορφαίνουν την ιστορία γενική και τοπική. Όπως όμως και άλλοι πολλοί μάρτυρες του γένους και αυτός

δοκίμασε, την πίκρα της αειάστατης τύχης εκ της μεταπτώσεως των ανθρωπίνων πραγμάτων, μόνη αμοιβή των έξοχων προς την πατρίδα υπηρεσιών του. Κατηγορήθηκε ότι εγκατέλειψε τη θέση του στην μάχη της Καλιακούδας (Αύγουστος του 1823) μαζί με τον Γιωλδάση, αρματολό του Καρπενησίου και ότι εξ αιτίας του τάχα η ήττα και η καταστροφή

Ο Κασομούλης στο ένατο κεφ. του 1^{ου} τόμου του βιβλίου του «Στρατιωτικά Ενθυμήματα» εξιστορεί την εκστρατεία του Πασά της Θεσσαλίας Σκόνδρα, τον Ιούλιο του 1823 στις επαρχίες Ασπροπόταμου, Τζουμέρκων, τα Άγραφα, Ροδοβίλι, Βάλτο, Καρπενήσι, Κράβαρα και Απόκουρο που προσκύνησαν ως το Μεσολόγγι μετά τη μάχη της Καλιακούδας. Γράφει, λοιπόν, «διήλθομεν το βουνό Χελιδώνα, όπου κατά την εισβολή του Σκόνδρα ήταν τοποθετημένος ο Καραϊσκάκης, στρατοπεδευμένου του Σκόνδρα εις Καρπενήσι και ξενυχτήσαμεν εις το Μικρό χωριό... Δύο ημέρες εστάθημεν εκεί, μία εις την Παναγίαν, μοναστήρι περίφημον, Μπρουσιώτισας και άλλην μίαν χωρίο (Μπρουσόν) και την τρίτην διευθύνθημεν εις Βραχώρι. Εις το Μικρόν χωρίον και Προυσόν μας βεβαιώνουν ότι ο καπιτάν Σιαδήμας Αποκουρίτης, εις Καλιακούδαν επρόδωσε την θέσιν του και ότι από την προσκύνησίν του βεβαιώνεται η πράξις του. Διαβάντες οι Τούρκοι από ένα μονοπάτι κυρίευσαν τις πλάτες των ιδικών μας και εχαλάσθημεν. Δεν ήτον όμως αληθινόν το λεγόμενον, αν και είχαν δίκαιον να υποπτεύουν τον άνθρωπον δια την διαγωγήν του. Τα αυτά έλεγον και διά τον Καραϊσκάκη...». Έγινε κατηγορία λοιπόν κατά του Σιαδήμα για προδοσία, ότι εγκατέλειψε τη θέση του και έγινε ο χαλασμός και επελήφθη της υποθέσεως το Στρατιωτικό Δικαστήριο, που είχε στήσει ο Μαυροκορδάτος και συνεχίζει ο Κασομούλης (τ. Β' κεφ. 10 σελ. 365). Το πολεμικόν Συμβούλιον εξέτασε και έκρινε την προδοτικήν κατηγορίαν του Κώστα Σιαδήμα. Εις το κριτήριον τούτο ήμουν διορισμένος προσωρινός Γραμματεύς. Από τις μαρτυρίες όπου ελάβαμεν του Κίτσου, Κώστα (Σουλιώτες) και άλλων δύο αποδείχθη άμοιρος πάσης κατηγορίας και αθώωθη. Δια την προσκύνησίν του ο Σιαδήμας απολογήθη ότι τον εβίασαν οι πολίται και ότι το έκαμεν εξ ανάγκης. Είχεν και δια τούτο μερικά έγγραφα εις απόδειξιν για πιο λόγο έβαλε καπάκι (πλαστά

προσκηνύματα) με τους Τούρκους στο Απόκουρο, στο αρματολίκι του».

Μα εδώ προσκύνησαν βιλαέτια ολόκληρα, όλα τα παραπάνω αρματολίκια πιεζόμενα απ' την πολυπληθή και οργανωμένη στρατιά του Σκόνδρα πασά και αξίωναν τα αδύνατα μόνον απ' τον Σιαδήμα, γιατί, λέει, είχε κάνει καπάκια με τους Τούρκους στο Απόκουρο. Είναι γνωστό πως αυτά, τα καπάκια δηλαδή, ήταν εικονικές συμφωνίες συνήθεις των καπιτανέων με τους Τούρκους πασάδες σε δύσκολες ώρες, διπλωματικοί ελιγμοί λόγω ανάγκης, πρόσκαιρης ισχύος που πολλές φορές εφάρμοσαν μεγαλοκαπιτανέοι όπως ο Καραϊσκάκης, ο Στουρνάρης κ.ά. σε κρίσιμες στιγμές του πολέμου.

Υποπτεύθηκαν λοιπόν το Σιαδήμα ότι τάχα εγκατέλειπε τη θέση του, το μονοπάτι που φύλαγε στη μάχη της Καλιακούδας επειδή έκανε καπάκι μετά την εισβολή του Σκόνδρα και ατυχή αυτή μάχη και τον κατηγορούσαν ως προδότη, χωρίς να στοχαστούν και ποιος δεν καπάκωσε. Συνήθη επακόλουθα αντίζηλων φιλοδοξιών, συμφερόντων και άνομων επιδιώξεων υπό την όχι αθώα σκέπη της ευνοιοκρατίας. Και ο σχολιαστής του Κασομούλη (ε.α.1σελ. 345, σημ. 4) Γιάννης Βλαχογιάννης παρατηρεί: «Η λαϊκή υποψία του κόλλησε (του Σιαδήμα) την κατηγορία ότι σκόπιμα άδειασε το πόστο του. Η κατηγορία ήταν άδικη και δεν έχει καμία σχέση με το προσκύνημα του Απόκουρου. Καθώς προχωρούσε ο στρατός του Σκόνδρα από το Καρπενήσι ίσια κάτω, δεν μπορούσανε παρά να προσκυνήσουν πρώτα τα Κράβαρα και ύστερα τ' Απόκουρο, τελευταίο αρματολίκι που ακουμπάει στον πλατύτατο και πλούσιον κάμπο του Βραχωριού».

Ήταν λοιπόν συκοφαντίες όλα αυτά και τον κήρυξε αθώο το πολεμικό Συμβούλιο, ύστερα από εξέταση, όπως γράφει και βεβαιώνει ο Γραμματέας του, σύγχρονος του Σιαδήμα και συμπολεμιστής του στο Μεσολόγγι και στην θρυλική έξοδο, που εκείνος έπεσε μαχόμενος και η ιστορία οριστικά τον δικαίωσε και τον κατέταξε μεταξύ των αθάντων νεκρών.

Η Ελλάδα για να αποκτήσει την ελευθερία της και αυτόνομη ιστορική ζωή έλαμψε με τον ηρωισμό της και τη θυσία των εξοδιτών. Υποδεέστερο αγαθό τη ζωή απ' την ελευθερία θεωρούσε η γενιά εκείνη.

Όπως σήμερα για τον αντιστασιακό^[13] και τότε θεωρούνταν ιδιαίτερη τιμή να είναι κανείς εξοδίτης.

Τη στιγμή εκείνη χρειάζονταν να γίνει αυτό που έγινε και να πέσουν εκεί στο Μεσολόγγι όσοι έπεσαν για την υπόθεση της Ελλάδας αφού και ο χειρότερος μισέλληνας ο Μέτερνιχ είπε στον Σουλτάνο, όταν του ζήτησε να μεσιτεύσει στην Ευρώπη υπέρ των συμφερόντων του «δυστυχώς μεσολάβησε το Μεσολόγγι». Η είσοδος στο αποκλεισμένο Μεσολόγγι και η αντίσταση των αγωνιστών της φρουράς, εν γνώσει του μοιραίου, ήταν βούληση του λαού. Έχει αξία ιστορική, γιατί η γενιά εκείνη των Ελλήνων είχε αποφασίσει να ζήσει ελεύθερη ή να πεθάνει, βαρέθηκε σκλάβο να ζει.

Ο Κασομούλης στο 21^ο κεφ. τ. 2^ος σελ. 241 ε. διηγείται την τρομερά απελπιστική κατάσταση των πολιορκημένων κατά τις τελευταίες ημέρες προ της εξόδου. Τη σφαγή και το φάγωμα όλων, αλόγων, σκύλων, γάτων, ποντικιών και τις ασθένειες. Τη σφαγή αιχμαλώτων και παντός υπόπτου, την αιματοχυσία. Την τελευταία πρόσκληση του Κιουταχή να παραδοθούν και την περήφανη άρνηση να το συζητούν. Την τρομερή απόφαση των καπεταναίων στην τελευταία διάσκεψη το μεσημέρι του Σαββάτου του Λαζάρου, να σφαγούν γυναίκες μικρά παιδιά, μην προδοθούν στην έξοδο απ' τις φωνές τους και την ματαίωση της από τη θαρραλέα αντίδραση του Αρχιερέα Ιωσήφ κλαίοντος και καταρωμένου την απάνθρωπη απόφαση. «Απεφασίσθη ομόφωνα να σφάξει ο ένας του αλλουνού την οικογένεια. Η απόφαση παρακίνησε τον Αρχιερέα εν τω άμα να σηκωθεί επάνω λέγων».

- *Εν ονόματι της Αγίας Τριάδος, είμαι Αρχιερεύς αν τολμήσετε να πράξετε τούτο, πρώτον θυσιάσετε εμένα! Και σας αφήνω την κατάρα του Θεού και της Παναγίας, και όλων των Αγίων - και το αίμα των αθώων να πέσει εις τα κεφάλια σας* είπεν, κάθισεν, και άρχισε να κλαίει. Εμείναμε έως μισήν ώραν σιωπώντες».

Και ότι, «όταν άρχισαν πλέον να σκέπτονται περί εξόδου, επροσδιόρισαν ημέραν αυτή την 8^η Απριλίου και έγραψαν γράμματα^[14] εις τους εν Δερβέκιστα με τον Κανάταν.^[15] Δεν ενθυμούμαι όλον το κείμενον, διότι ήτο εκτεταμένον παρά τους ειδοποιήσαμεν ότι μετά τοσαύτας νίκας και θριάμβους, βλέποντες

ότι δεν μπορούμε να βοηθηθούμε ούτε από θάλασσαν ούτε από ξηράν αποφασίσαμε την έξοδό μας κλπ. Πρόκειται για τέσσερα γράμματα των αρχηγών της φρουράς προς τους έξω οπλαρχηγούς στα οποία γράφουν την δραματική κατάστασή της από άποψη τροφών και τους καλούν να σπεύσουν σε βοήθεια.

Ένα γράμμα «προς τους γενναιότατους στρατηγούς» Κώσταν Μπότσαρην Πανουργιάν Γεώργιο Δράκου και λοιπούς Εις Σάλωνα Άλλο, προς τους γενναιότατους αδελφούς μας στρατηγούς ερχομένους εις βοήθειαν του Μεσολογγίου. Όθεν τύχωσιν Αδελφοί μας

Ελάβομεν κλπ.....

1826 Μαρτίου 30 Μεσολόγγι

Οι αδελφοί σας Μ. Κοντογιάννης, Δημήτρης Μακρής, Γ. Βαλτινός, Κώστας Βλαχόπουλος, Βασίλης Χασάπης, Κώστας Χορμόβας, Νότης Μπότσαρης, Κίτσος Τζαβέλλας, Γιώργος Κίτσος, Χρ. Πρωτονοτάριος

Τρίτο, το οποίο υπογράφει και ο Κώστας Σιαδήμας και το καταχωρώ ολόκληρο ως έχει: Προς τους γενναιότατους Στρατηγούς και λοιπούς αξιωματικούς αδελφούς τους ερχόμενους εις βοήθειαν των αποκλεισμένων Μεσολογγίου. Εις στρατόπεδον ντερβέκηστας

Αδελφοί στρατηγοί και λοιποί Πατριώτες κάθε τάξεως και βαθμού! Τι να ειπούμεν; Δεν ηξεύρομεν! Ή τα γράμματα μας δεν διαβάζετε, ή τα γραφόμενά μας δεν πιστεύετε, ή αποφασίσατε να μας αφήσετε να χαθούμε όλοι με την λέξιν μόνον βαστάτε! Ημείς αδελφοί τον πόλεμον του εχθρού ποτές δεν τον εφοβηθήκαμεν και μήτε να πεθάνωμεν της πείνας; Δεν ήσθε Χριστιανοί; Έχομεν οκτώ ημέρας νηστικοί αφ' ου εφάγαμεν όλα τα γαϊδούρια, άλογα γάτες και λοιπά και προσμένοντες εσάς τους αδελφούς μας να μας προφθάσετε να μας δώσετε το χέρι εμπαϊλντήσαμεν μ' όλον τούτο και εις αυτήν την αθλίαν κατάστασιν οπού ευρισκόμεθα γνωρίζοντες την μεγάλην αδυναμίαν του εχθρού οπού σήμερον ευρίσκεται πληροφορημένοι και από τον Μήζιον Αλεξανδρίνας Ανατολικιώτην όστις προχθές την αυγήν έφυγεν από το ορδί, και ήλθεν μέσα ότι εις τους διαφόρους πολέμους οπού εκάμαμε ο εχθρός έχασεν περίπου από τρεις χιλιάδες και οπού κήτονται υπέρ

τους 2 ήμισυ χιλιάδων πληγωμένοι εις το ορδί των, χωριστά άλλαις δύο χιλιάδες έχει σκορπισμένους εις διάφορους θέσεις βασιλάρη λούρους λαντζόνια και εις άλλα πόστα όμως και αυτός ο ίδιος Κιουταχής λαβωμένος με μιστράλη εις το μπούτι μετά βεβαιότητος από τον πόλεμον της Κλείσοβας, δια τούτο τέσσαρες χιλιάδες οπού είμεθα αποφασίσαμε να κτυπηθούμε έξω εις το ορδί των ημείς από εδώ και η αφεντιά σας από έξω κατά το κάτωθεν τερτίπη. Το καλύτερον ντουφέκι και το περισσότερον να πέσετε από τον Αγιοσιμιό εις το ορδί του αράπη όπου είναι αδύνατον και μας ωφελή και βροντώντας το ντουφέκι σας πρώτα πηδούμε και ημείς ευθύς εις τα κανόνια του και σμίγουμε το δικό μας ντουφέκι με το ιδικό σας. Προσέτι χίλιοι άλλοι με τους αρχηγούς των να κινήσουν από την Αγίαν Κυριακήν και να πέσουν ανακέφαλα εις το ορδί του Κιουταχή να βαστήξουν το ντουφέκι να μην εμπορή ο Κιουταχής να βοηθήσει τον Αράπην και αν ιδούμε ότι χαλνούμεν τον Αράπην με την βοήθειαν του Θεού τότες το παίρνομε σβάρνα και κινούν και εκείνοι και πέφτουν μέσα και κερδίζοντας την νίκην και τα μέσα και το έξω ιδικόν μας είναι, αυτό όμως το τερτίπι χωρίς άλλο να γίνη και την τρίτην το γιόμα να ήσθε απάνω και το βράδυ την τρίτην εις της δύο ώρες της νυκτός να πιασθή το ντουφέκι κατά το άνωθεν τερτίπι, ειδέ αδέλφια και δεν έχετε απόφασιν να έλθετε τότε ημείς θα κινηθούμε μοναχοί μας να βγούμε και όσοι μείνουν και όσοι πεθαίνουν και αν μας αφήσετε μοναχούς έχετε μας εις τον λοιμόν σας ότι πλέον δεν υποφέρωμε την πείναν. Αληθινά και τα καράβια ήλθαν και επολέμησαν μόνο τροφήν ούτε σπυρί δην είδαι δεν βασιτιέται τον άλλον το προχθεσινόν είναι και να το ηξεύρετε, έχομεν σημείον και της τρομπέταις. Το ντουφέκι να ανοιχθεί πρώτον από το μέρος του Κιουταχή, τρέξετε λοιπόν αδελφοί με απόφασιν όλοι καθώς και ημείς διότι αν δεν χαλασθή ο εχθρός μήτε ημείς ζωή έχομεν έπειτα, και μένει καρτερούντες σας.

Τη 4 Απρ. 1826 Μεσολόγγι

οι αδελφοί σας

Μ. Κοντογιάννης Δημήτρης Μακρής Γ. Βαλτινός Αθανάσιος Ραζηκόζικας Ανδρέας Γριβογιόργου Κώνστας Βλαχόπουλος Βασίλης Χασάπης Κώστας Σιαδήμας Νότη Μπότζαρης Κύτζος Τζαβέλας Γιόργης Κίτσος Χρ. Φωτομάρας Αθ. Κουτζονήκας

Γεωργάκης Βάγιας Κώστα Χορμόβας

Το τέταρτο και τελευταίο γράμμα «προς τους αδελφούς μας μικρούς και μεγάλους όπου ευρίσκονται στρατοπεδευμένοι εις Ντερβέκισταν. Εις περίπτωσιν Ντερβέκιστας

Αδελφοί μας

Την ειδοποίησίν μας σας την εγράψαμεν προχθές ... και ότι και εκείνοι που είναι ακόμη ζωντανοί από την πείνα το ντουφέκι δεν μπορούν να το βαστήξουν αν δεν έλθετε, να μας έχετε εις τον λαιμόν σας, να μας έχετε εις τον λαιμόν σας και να δώσετε απολογία εις τον Θεόν.

Τη 7^η Απριλίου 1826 Μεσολόγγι

οι αδελφοί σας

1. Κωσταμπότσαρης
2. Γι. Νταλλής

Σπαρακτική κραυγή αγωνίας και περηφάνιας. Δοκιμασία ψυχής. Η θύμηση συνταράσσει τη μνήμη, σφίγγει την καρδιά και κρατεί σε εγρήγορση το μυαλό.

Θα αντιτείνεις, ίσως, ότι ημείς οι Έλληνες τα βλέπουμε όλα επικά. Όχι· υπάρχει και αντίλογος που αμφισβητεί την επική, γνήσια, εικόνα πραγμάτων, πράξεων, προσώπων, καταστάσεων, είναι η μοίρα των ξεχωριστών.

Σύγχρονοι ιστοριογράφοι, αποδίδουν πράξη στον ιστορούμενο αγωνιστή του '21, τον Κώστα Σιαδήμα, που θα μπορούσε να αμαυρώσει την εικόνα του που μας δίνουν άλλοι σύγχρονοι εκείνου ιστορικοί όπως ο Κασομούλης, ο Σπυρομήλιος, ο Σπύρος Τρικούπης κ.ά. και αργότερα ο Παπαρηγόπουλος.

Ο Τάκης Λάππας στο βιβλίο του «Η κλεφτουργιά της Ρούμελης και τα τραγούδια της» γράφει (σελ. 61 επ.) ότι ο Κώστας Σιαδήμας, αρματολός του Απόκουρου, παλιά ήταν παλικάρι στο νταϊφά του κλέφτη Σφαλτού στο Ζυγό. Όταν ο Γριβογιώργος, αρματολός στην Κατούνα, ύστερα από το φόνο του γαμπρού του Τσούμαρη το 1806, άρχισε να κυνηγάει τους κλέφτες, ο Σφαλτός, γέρος πλέον, με τον ψυχογιό του, για να γλυτώσει βρήκε καταφυγή στο παλιό του παλικάρι το Σιαδήμα. Το έμαθε ο Αλή Πασάς. Θέλησε να βγάλει απ' τη μέση τον τρομερό πρωτοκλέφτη μπαρμπαγιώργο. Στέλει στο Σιαδήμα τούτη τη γραφή: *Δικέ μου Σιαδήμα, Σε οκτώ ημέρες να μου στείλεις το*

κεφάλι του Σφαλτού ή το δικό σου. Αλή Πασάς.

Ο Σιαδήμας απ' το δικό του το κεφάλι προτίμησε να πέσει του παλιού καπετάνιου του μ' όλο που ήταν νουνός των παιδιών του. Το ίδιο βράδυ που πήρε ο Σιαδήμας το γράμμα, σκότωσε το Σφαλτό. Να τι λέει το τραγούδι του:

*Εγώ τραπέζι σουστρωσα να φάμε και να πιούμε
ο μαύρος σκιάζομαι την απιστία φοβάμαι.*

Μην σκιάζεσαι κουμπάρε μου στο νου σου μην το βάζεις.

Όρκο στο κάνω στο Χριστό, στην Παναγιά Παρθένα.

Το λάδι πούχω στα παιδιά ν' ανάψει να με κάψει.

Κι ο ψυχογιός του τούλεγε κι ο ψυχογιός του λέει:

Για πάμε καπετάνιε μου γιατί θα μας βαρέσουν.

Τον λόγο δεν απόσωσε, το λόγο δεν απόειπε.

Μια μπαταρία του ρίξανε απάνω στο φαγί του.

Κι ο ψυχογιός του φώναξε και λέει στους συντρόφους:

Βάρεσαν τον καπετάνιο μας...

Ο Λάμπας βασίζεται στον Ανδρέα Καρκαβίτσα γι' αυτά που γράφει για το Σιαδήμα σχετικά με το φόνο του κλέφτη Σφαλτού, σε άρθρο του που είχε γράψει «οι κλέφτες του Ζυγού» η «Εφημερίς» την 1^η και 13 Ιανουαρίου του 1892. Δεν μας λέει τι γράφει σχετικά εκείνο το άρθρο.

Ο Καρκαβίτσας (1866-1922) στρατιωτικός γιατρός και διηγημα-τογράφος-μυθιστοριογράφος, περιηγήθηκε τη Στερεά Ελλάδα, έγραψε εντυπώσεις του και μαθαίνουμε απ' το μυθιστόρημα του «Ο Ζητιάνος» πώς πέρασε ανάμεσα Πέρκου - Περίστα, βάνοντας το στο στόμα του ήρωα του Τσιριδόκωστα, επαίτη (μπουλιάρη) ανακρινόμενου, πράγμα που κίνησε την περιέργεια, υποψία (η αναφορά του δηλαδή στα χωριά αυτά) του Αστυνομικού (πατέλου) κι εκείνος, ζητιάνος, τον καθησύχασε ατάραχος παριστάνοντας τον ναυτικό. Α, μπα: Πρόκεινται βράχοι της Μαύρης θάλασσας, απαντάει, φόβος και τρόμος των ναυτικών εκεί... Προφανώς ο Καρκαβίτσας πήρε πληροφορίες στο διάβα του απ' τον τόπο μας. Άκουσε και το τραγούδι, ήξερε απ' την ιστορία τι γίνονταν προεπαναστατικά με τους κλέφτες και τους αρματολούς που διόριζε ο Αλή Πασάς και τα συνδύασε με τη φαντασία του ως μυθιστοριογράφος το 1892, ύστερ' από 85-90 χρόνια. Αλλά η τριχα, γίνεται τριχιά, από στόμα σε στόμα, λέει μια παλιά λαϊκή

παροιμία, και είναι σοφή. Και οι παροιμίες δεν διαψεύδονται.

Δεν φταίει ο Καρκαβίτσας, μυθιστοριογράφος και καλός ήταν μάλιστα και μύθους έπλαθε, δεν έγραφε ιστορία. Στην ιστορία πρέπει να λέμε ποιος, πότε, που, πως και τι και γιατί- ακριβώς, σωστά και ηλεγμένα κι εκείνο το τελεσίγραφο του Αλή Πασά τάχα προς το Σιαδήμα πού βρέθηκε και ποιος το είδε. Το έδειξε ο γραμματοφόρος σε κάποιον ή ο Σιαδήμας που το έλαβε; Θυμίζει το γράμμα του Σουλτάνου προς τον Κιουταχή κατά τη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου «το Μεσολόγγι ή το κεφάλι σου» και τίποτα περισσότερο. Θα μου πεις, το τραγούδι· θα σου πω παρακάτω.

Ο συντοπίτης μας, ο Κώστας Δήμου Μαραγιάννης, που πολλά έχει γράψει κατά καιρούς και γράφει για τον τόπο μας και για όσους έζησαν εδώ, και πολύ επήνεσε, (στο βιβλίο του «Το Απόκουρο» γράφει: «Το 1806, στα Λιμπίστα της Κόνισκας, σιμά στο κελί της Αγίας Παρασκευής ανάμεσα στα ποτάμια Φείδαρι-Αγιομανδρίτη, βρίσκουμε να έχει λημέρι ο πρωτοκλέφτης της περιοχής Γιώργος Σφαλτός. Αυτός ήτανε Ζυγιώτης και για να έχει ασφαλέστερο κρησφύγετο, ήρθε εδώ. Χτυπούσε αλύπητα τους Τούρκους και έγινε φόβος και τρόμος του Αλή Πασά. Κατά το 1807 ή 1808, έκαμε επιτυχή επιχείρηση κατά των Τούρκων, κατά τα Σιταράλωνα. Οι Τούρκοι, ύστερα απ' αυτό έβαλαν στο νου τους να τον ξεκάνουν με κάθε τρόπο. Για την εξόντωση του διάλεξαν την πιο προσφιλή τους μέθοδο: Τη δολοφονία. Χρησιμοποίησαν γι' αυτό τον κουμπάρο του Σιαδήμα, ο οποίος τον κάλεσε στο σπίτι του να φάνε και στο φαγητό τον δολοφόνησε και έστειλε το κεφάλι του στον Τούρκο Πασά στο Μεγαδένδρο και τότε αυτός έπαψε τα αντίποινα κατά των κατοίκων».

Και συνεχίζει:

«- Μελανή σελίδα στην ιστορία της περιοχής. Ο λαός λυπήθηκε και για το Σφαλτό τραγούδησε». Ακολουθεί το παραπάνω τραγούδι που και ο Λάππας επικαλείται ως πηγή του και προσθέτει: «Οι αδελφές του και ο ψυχογιός του, με κατάρες, αναθέματα και κλάματα, έθαψαν τον Γ. Σφαλτό στα κάτω Λιμπίστα». Σε υποσημείωση αναφέρει ως πηγή των ιστορούμενων το περιοδικό «Ελληνική ψυχή» Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1972. Δεν μας λέει τι γράφει το περιοδικό και ποιος το γράφει.

Είναι βαρύς ο λόγος, όχι μόνο γιατί ο Κώστας Σιαδήμας είναι στον κατάλογο του αείσεπτου κήπου των ηρώων της Ιεράς Πόλεως και οφείλεται απόλυτος σεβασμός στη μνήμη του, διότι με τη θυσία του έγραψε λαμπρή σελίδα στην ιστορία του τόπου μας, αλλά είναι και άδικος το λιγότερο, αφού δεν είναι αλήθεια. Διότι η δολοφονία του κλέφτη Σφαλτού δεν είναι έργο αυτού, όπως τεκμηριώνεται απόλυτα, με τους ακόλουθους συλλογισμούς, βασισμένους σε επίσημα ιστορικά έγγραφα, κείμενα συγχρόνων του, τη λογική και τη φυσικότητα των πραγμάτων, δεδομένα που με πείθουν τόσο ώστε να μη συμμερίζουμε τη γνώμη των συγγραφέων.

Ο Σιαδήμας είναι άμοιρος του ταπεινού ιστορικού αμαρτήματος που του αποδίδεται.

Αξιολογούμενες οι πληροφορίες που περιέχουν οι πηγές στις οποίες παραπέμπουν και οι δύο ιστοριογράφοι, ελέγχονται ως τελείως αναπόδεικτες και οι συνθήκες και κυρίως τα αίτια της φερόμενης δολοφονίας εντελώς διάφορα, αντιφατικά, ηθικός δε αυτουργός ο Αλή Πασάς με το γράμμα, απ' τον πρώτο, (Λάππα) ο πασάς του Μεγαδένδρου απ' τον δεύτερο (Μαραγιάννης) στον οποίο ο δολοφόνος» Σιαδήμας έστειλε το κεφάλι του κλέφτη Σφαλτού και ακολούθησε το μοιρολόι αδελφάδων και λαού. Τόση ακρίβεια, σαν να έγιναν χθες και ήμασταν εκεί. Η τοπική παράδοση δεν είναι όμως και αυθεντική πηγή της ιστορίας, για να μην πούμε ούτε καν πηγή.

Με βάση το χρόνο που αναφέρουν, ότι έγινε τάχα η δολοφονία του Σφαλτού και οι δυο ιστοριογράφοι, το 1806 ανεξαρτήτως της απόλυτης διαφωνίας των ως προς τις συνθήκες, τα αίτια και τους αίτιους, άλλα ο ένας, άλλα ο άλλος (Γριβογιώργος - δολοφονία Τιούμαρη ο πρώτος - επιχείρηση στα Σιταράλωνα ο δεύτερος) αυτή διαψεύδεται αδιάσειστα από ακλόνητα στοιχεία και απ' αυτά που οι ίδιοι μας δίνουν.

Πρώτα-πρώτα ο Κ. Σιαδήμας δεν ήταν αρματολός κατά τη χρονική αυτή περίοδο 1806 και κατά συνέπεια δεν είχε δοσοληψίες υπακοής να παίρνει εντολές και να δέχεται φερμάνια του Αλή Πασά ή άλλου πασά του Μεγαδένδρου. Ήταν κλεφτόπουλο, ίσως σε κάποιο νταϊφά του Ταρκαζίκη γράφουν ιστορικοί ή έστω και του Σφαλτού και όταν έγινε αρματολός δεν

φαίνεται πουθενά στην ιστοριογραφία να έχει παρτίδες με τον Αλή Πασά για τα ... χουσμέτια του, άλλωστε αυτόν τον είχε πάρει κατήφορος, μετά το 1815, γιατί τον καταδίωκε ο Σουλτάνος τότε ως φερμανλή. Όταν σκοτώθηκε στην έξοδο ήταν 34 χρονών, είχε αφήσει ανήλικα παιδιά, το 1826 ο Σιαδήμας.

Όπως αποδεικνύεται από στοιχεία των Αρχείων Αριστείας, φάκελος 11, κατάλογος υπό στοιχείου I (=10) ο πρωτογιός του οπλαρχηγού ο Χριστάκης Σιαδήμας, ζήτησε να λάβει αριστείον ανδρείας και το Κράτος δεν του το χορήγησε για διάφορους λόγους όπως αναφέρεται στον παραπάνω φάκελο, ένας απ' τους οποίους ήταν το ότι «μήτε ηλικίαν είχε δι' υπηρεσίαν εις την αρχήν του αγώνα» δηλαδή ήταν ανήλικος και πρέπει να ήταν πολύ μικρός, τουλάχιστον κάτω των 15 ετών, αφού σ' αυτή την ηλικία πολλοί πρόσφεραν υπηρεσία και πολέμησαν κι' όλας. Επομένως αφού κατά την περίοδο του αγώνα και όταν σκοτώθηκε ο πατέρας του στην έξοδο το 1826 ήταν ανήλικος, σημαίνει ότι δεν είχε γεννηθεί το πρώτο παιδί του ο Χριστάκης το 1806 που φέρεται δολοφονηθείς ο Σφαλτός, ώστε να υπάρχει η σχέση της κουμπαριάς Σφαλτού-Σιαδήμα για την οποία μιλάει το τραγούδι και που θεωρούν πηγή τους οι ιστοριογράφοι μας.

Ο Σιαδήμας, πρέπει να νυμφεύτηκε όταν πήρε το αρματολίκι, μετά το 1818 κατά την άποψη Μαρίνου και Λουκόπουλου περί του χρόνου που έγινε αρματολός, που βγαίνει απ' τα αρχεία του Κράτους και τους φακέλους κάθε αγωνιστή του '21, αφού η γυναίκα του ανήκε στην αρματολική οικογένεια των Γιουλτασαίων του Καρπενησιού- με κλεφτόπουλο θα πάντρευαν την κόρη τους οι αρματολοί!

Και αφού το πρώτο του παιδί ήταν ανήλικο με το σκοτωμό του στην έξοδο δεν τίθεται θέμα για την ανηλικότητα των λοιπών, ώστε σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να έλαβε χώρα ο γάμος του πριν το 1818 να υπάρχει και απόδειξη του στοιχείου της κουμπαριάς που λέει το τραγούδι.

Κι έρχομαι σ' αυτό, το τραγούδι. Αναφέρεται και προσιδιάζει, σ' άλλη περίπτωση, και περίπτωση, μετεπαναστατική, γνωστή Απόκουρο και Κράβαρα απ' τη στοματική παράδοση και αφορά τη δολοφονία Σπαθιά και Κωσταντέλου, ληστοφυγόδικων, απ' τους Σισμαναίους στην Αράχοβα στο σπίτι τους, που τους έδενε

κουμπαριά, τους είχε καλέσει τραπέζι-τάβλα το βράδυ και τους έριξαν σκοπευτές από ψηλά, με το σύνθημα «τη σαλάτα νύφη». Πολλές φορές το έχω ακούσει να το διηγούνται γέροντες της ηλικίας μου από τα παιδικά μου χρόνια. Εκατόν πενήντα περίπου τώρα χρόνια, κρατούσαν ακόμη τ' άρματα μερικοί ... «λεβέντες» σ' ανάμνηση του κλεφταρματολισμού, πληγή πλέον στην ύπαιθρο χώρα.

Τέλος, στο Μητρώο Αξιωματικών του έτους 1836 υπάρχει η εξής καταχώρηση:

«Σιαδήμας, Απόκουρο ετών 30. Εκατόνταρχος το 1822. Αντιστράτηγος 1825».

Δεν αναφέρεται το βαπτιστικό του όνομα αλλά είναι βέβαιον ότι πρόκειται για τον καπιτάνο Κώστα Σιαδήμα, εκ των λοιπών στοιχείων. Διότι το 1822, όπως προκύπτει, ήταν εκατόνταρχος, δηλαδή διοικούσε ομάδα 100 αντρών. Τον ίδιο χρόνο (1822) η Γερουσία Δυτικής Ελλάδας (Πρόεδρο Μαυροκορδάτο) τον προήγαγε σε χιλιάρχο και το 1824 έγινε Αντιστράτηγος. Τους βαθμούς αυτούς (εκατόνταρχος - χιλιάρχος - αντιστράτηγος) δεν πήρε άλλος Σιαδήμας. Ένας αδελφός του, ο Νάσος, φέρεται στα αρχεία ως αξιωματικός και επέζησε της επανάστασεως. Πολέμησε κατ' αυτήν υπό τον Καραϊσκάκη και υπηρέτησε μετά επί Όθωνα στη βασιλική φάλαγγα, δεν έφθασε στο βαθμό του Στρατηγού. (βλ. Κ. Μαρίνου ε.α. σελ. 111 επ.). Προκύπτει λοιπόν από επίσημα έγγραφα ότι γεννήθηκε το έτος 1792, επομένως το 1806 (χρόνος δολοφονίας Σφαλτού) ήταν 14 ετών και αποκλείεται συμμετοχή του στη δολοφονία του Σφαλτού.

Χρειάζονταν αντίλογος, έστω και λάθος, να ακολουθήσει διάλογος που ελπίζω να εύρουν ενδιαφέροντα οι φιλίστορες συμπολίτες μας και να πάρουν θέση στο θέμα χάριν της ιστορικής αλήθειας και μόνον. Είναι δε μάταιον να παραδίδεται κανείς στη γοητεία του μύθου και της φαντασίας, γράφων ιστορία, όταν έχει ύλη γόνιμη και απτή ενώπιόν του. Πολλά πρέπει να αναθεωρηθούν στην ιστορία. Με το διάλογο θα φτάσουμε στην αληθινή ιστορία. Η αυτοαναίρεση δεν είναι κακό, είναι γενναιότης· το απαιτεί αυτή η ιστορία, η διαρκής αναζήτηση της αλήθειας. Οι νεότερες γενιές έχουμε χρέος να ξαναγυρίζουμε πάντα στα έργα και επιτεύγματα των προγόνων μας γιατί μας εξασφάλισαν μια

θέση στην ιστορία που δεν μπορεί να την διεκδικήσει λαός άλλος στον κόσμο.

Και πρέπει να το ομολογήσουμε. Οι επόμενες γενιές δεν εκάναμε όπως έπρεπε το χρέος μας προς εκείνους που έπεσαν το '21 με τον αρχηγό τους. Γράφτηκαν ευτυχώς σε βιβλία πολλά για τους αγωνιστές αυτούς της ελευθε-ρίας και τους ξέρουν όσοι διαβάζουν. Έπρεπε όμως και να φαίνονται και για τους άλλους τους πολλούς. Δεν πρέπει να υπάρχει Έλληνας που να μην γνωρίζει τα έργα τους και τη θυσία τους που θάμπωσε ξένους και μας θεωρούν τυχερούς που περπατούμε τούτη την ένδοξη γη. Όπου να πας ανά την Ελλάδα θα ιδείς οδούς, πλατείες και μάρμαρα να θυμίζουν τους τοπικούς ήρωες κάθε εποχής.

Αν πας νοερώς στη νύχτα εκείνη της θρυλικής εξόδου και πλάσεις με τη φαντασία σου αναγνώστη τις δραματικές εκείνες σκηνές, που ενέπνευσαν ζωγράφους και ποιητές του κόσμου και τον Κώστα Σιαδήμα με τους 70 και πλέον συντοπίτες μας συντρόφους του (σύμφωνα με την εικόνα που μας δίνουν σύγχρονοι τους ιστορικοί) σκελετωμένους όλους και αγριεμένους με σπαθί ή γιαταγάνι ανυψωμένο να ορμάνε ανάμεσα στους οσμανλίδες να κόβουν κεφάλια και να ανοίγουν το δρόμο της δόξας και της τιμής θα συμφωνήσεις πως με το δίκιο τους φώναξαν δια στόματος του εθνικού μας ποιητή...

- *Ω τριακόσιοι! σηκωθείτε*
- *Και ξανάλθετε σ' εμάς*
- *Τα παιδιά σας θελ' ιδήτε*
- *Πόσο μοιάζουνε με σας.*

Νέα Εποχή Εφημερίδα στο Διαδίκτυο

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΡΙΟΝΑΣ

Ο Δημ. Πριόνας, συγγραφέας της μελέτης για το ήρωα της Επανάστασης του 1821, Κώστα Σιαδήμα, που δημοσιεύουμε παραπλευρώς, διετέλεσε δικηγόρος Αγρινίου επί πολλά χρόνια. Διακρίθηκε για την επιστημονική του κατάρτιση, την ευγένεια του χαρακτήρα του και την αγάπη του για την ιδιαίτερη πατρίδα του και την ιστορία της.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ:

[1] Αρματωλός Βάλτου.

[2] Το έδωσε και δημοσιεύτηκε προ ετών στη «Ρούμελη» ο ε.α Ταξίαρχος Δημ. Πλούμης.

[3] Ιερά Μονή Ιωάννου Προδρόμου Δερβέκιστας.

[4] Πιθανώς εννοεί Παλαμά, Καψάλη και Ραζικώτσικα.

[5] Εννοεί τα κάστρα Ρίου-Αντίρριου.

[6] Θύματα.

[7] Η φαμελιά μου, έλεγαν οι καπεταναίοι τις συζύγους τους.

[8] Κουβαλάνε τα ασκιά κλεφτών με το νερό.

[9] Περνώντας καβαλάρης χωρικός απ' το γεφύρι που έγινε επί Τρικούπη, στη Σπουλαΐτα, είπε στοχαστικά «καημένε Άσπρε πως σε σαμάρωσε ο Τρικούπης». Αποθεοποίηση, απομυθοποίηση του ποταμού Αχελώου

[10] Λάκα, επίπεδος χώρος, κατάραχα, όπου οι κλέφτες έπαιζαν και γυμνάζονταν.

[11] Λημέρι του κλέφτη καπιτάν Φώτη απ' τον οποίο πήρε και το όνομα.

[12] Διετέλεσε Δήμαρχος της Ιεράς Πόλεως και Βουλευτής Αιτωλωκαρνανίας.

[13] Άλλο αν πληθύνθηκαν οι αντιστασιακοί όπως οι κόνικλοι.

[14] Θα τα 'βρεις στο ΒΗΜΑ της Κυριακής της 15 Απριλίου 1969.

[15] Τακτικός ταχυδρόμος.